

MUSTAFA DEDE EFENDİ, Kûçek

MUSTAFA DEDE EFENDİ, Kûçek

(ö. 1095/1684)

Türk mûsikisi bestekârı.

Edirne'de doğdu ve orada yetişti. Müsiki kaynaklarında Kûçek (Köçek) Dervîş Mustafa olarak tanındı. Mevlevîyye tarikâtına intisabından sonra Edirne Mevlevîhânesi'nde çilesini tamamlayarak dergâhın aççıbaşılığına tayin edildi. Dönemin üstatlarından mûsiki öğrenip kendini yetiştirdi. IV. Mehmed devrinde şöhrete ulaştı ve ünlü mûsikişinaslar arasında yer aldı. Edirneli şâir Mehmed Rüşdî onun vefatı üzerine şu mısraı yazmıştır: "Bülbül-i gülzâr-ı cennet ola Kûçek Mustafa (1095)."

Esad Efendi'nin *Atrabü'l-âsâr*'da sesinin güzelliğinden ve üslûbunun parlaklığından söz ettiği Mustafa Dede'nin en önemli yanı bestekârlığıdır. Onun bestelediği bayatî makamındaki âyin, günümüzde ulaşılmış Mevlevî âyinleri içinde bestekârı bilinen ilk âyin olma özelliğini taşımakta ve melodik yapısı itibarıyla türünün en başarılı örneklerinden kabul edilmektedir. Rauf Yektâ Bey, âyinin güftesinde aruzun usule tatabikinde en küçük bir ikâ' hatasına rastlanmayışından ve güfte taksimâtındaki güçlükleri halletmede gösterdiği maharetin ortaya koyduğu usul-makam-melodi uyumuyla sağlanan beste tekniğinden övgüyle bahseder. *Atrabü'l-âsâr*'da Mustafa Dede'nin pek çok eser bestelediği kaydedilmişse de Yılmaz Öztuna, beş adet peşrev ve saz semâsinin tesbit edildiğini yazar.

Rauf Yektâ Bey, şifahî bir bilgiye dayanarak bayatî Mevlevî âyininin bestekârı Kûçek Mustafa Dede'nin Afyonkarahisar Mevlevîhânesi şeyhlerinden Mustafa Dede ile (ö. 1100/1688-89) aynı kişi olabileceği şeklinde bir kanaat belirtmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebûîshakzâde Esad Efendi, *Atrabü'l-âsâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 6204, vr. 17^a-18^b; *Türk Musikisi Klasiklerinden Mevlevî Âyinleri* (İstanbul Konservatuvarı neşriyatı), İstanbul 1934, VII, 313-326, ayrıca bk. Rauf Yektâ'nın önsözü, s. III-VI; Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 307; a.m.f., "Edirne'de Yetişen Musikîşinaslar", *Damla*, sy. 9, Edirne 1948, s. 138; Sadettin Nûzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1942, I, 25, 41-43, 78-80; Halil Can, "Mevlevî Musikisinde Beyatî Âyininin Yeri ve Bestekârı", *Mevlânâ Güldestesi*, Konya 1965, s. 51-53; Abdülbâki Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, s. 456-457; Yusuf Ilgar, *Tarih Boyunca Afyonda Mevlevîlik*, Afyon 1983, s. 82-84; Mehmet Nazmi Özalp, *Türk Musikisi Tarihi*, İstanbul 2000, I, 383-384; Hüseyin Sadeddin Arel, "Türk Bestekârlarının Tercemeihal-

leri", *MM*, sy. 20 (1949), s. 22; Hayri Yeniğün, "Köçek Dervîş Mustafa Efendi", a.e., sy. 129 (1958), s. 278-280; Öztuna, *BTMA*, II, 77.

NURİ ÖZCAN

MUSTAFA DEDE EFENDİ, Nakşî

(bk. NAKŞÎ MUSTAFA DEDE).

MUSTAFA EFENDİ, Bâlizâde

(ö. 1073/1662)

Osmanlı şeyhülislâmı.

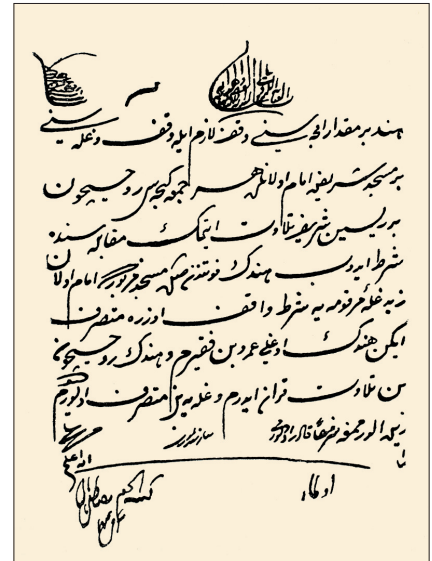
Aslen Kastamonulu olup İstanbul'da doğdu (*Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Miftâh*, vr. 155^a). Bâli Efendi adında bir mahalle imamının oğludur. Eserlerinde künyesini Mustafa b. Bâli b. Süleyman el-İstanbulî şeklinde verir. İlk tahsilini tamamladıktan sonra Şeyhülislâm Hocaâzâde Mehmed Efendi'ye intisap ederek ondan mülâzım oldu. Ardından müderrisliğe geçti ve Cemâziyelâhir 1025'te (Mayıs-Haziran 1616) Sitti Hatun, Muharrem 1029'da (Aralık 1619) Mesih Paşa, Safer 1030'da (Ocak 1621) İbrâhim Paşa-yı Atık, Şâban 1030'da (Temmuz 1621) Osman Paşa, Şâban 1032'de (Haziran 1623) Ayşe Sultan medreselerine, Cemâziyelevvel 1033'te (Mart 1624) Sahn-ı Semân medreselerinden birine, Cemâziyelâhir 1035'te (Mart 1626) Edirne Sultan Bayezid Medresesi'ne müderris oldu. Rebülevvel 1037'de (Kasım 1627) azledildi ve yeni bir görev için üç yıl kadar bekledi. Zilkade 1040'ta (Haziran 1631) Hâkâniyye-i Vefâ Medresesi'ne gönderildi.

Bundan sonra kadılığa geçti. Rebülevvel 1042'de (Eylül-Ekim 1632) Muharrem 1043'ten (Temmuz 1633) başlamak üzere (tevit) Medine kadısı oldu ve iki yıl burada görevde kaldı. Resmî hizmet süresini tamamlayınca İstanbul'a döndü (Muharrem 1045 / Temmuz 1635). Dört yıl herhangi bir vazife alamadı. Muharrem 1049'da (Mayıs 1639) Üsküdar kadılığına getirildi. Bu görevi iki yıl sürdürdü, Rebülevvel 1051'de (Haziran 1641) mâzul olup Mudurnu kazası arpalık olarak tahsis edildi. Rebülevvel 1057'de (Nisan 1647) Bursa kadılığı pâyesiyle Galata kadılığına getirildi. Beş ay sonra azledildi. Rebülevvel 1058'de (Nisan 1648) Çivizâde Şeyh Mehmed Efendi'nin yerine Rumeli kazaskeri olduysa da üç ay içinde emekliye ayrıldı, kendisine tahsis edilen arpalıklarıyla geçindi. Ramazan 1062'de (Ağustos 1652) Hocaâzâde Mesud Efendi'nin yerine Anadolu kazaskerliğine getirildi. Muharrem 1063'te (Aralık 1652) görevden ayrıldı (Karaçelebizâde Abdüla-

ziz Efendi, s. 117, 145) ve kendisine çeşitli arpalıklar tahsis edildi.

Mustafa Efendi, 3 Safer 1067'de (21 Kasım 1656) Hanefî Mehmed Efendi'nin yerine şeyhülislâm oldu (Vecihî Hasan, s. 146; Naîmâ, VI, 230). Kaynaklarda karakteri ve idarî tasarrufları hakkında umumiyetle rakiplerinden aktarılan ağır ithamlara yer verilmekle birlikte (Karaçelebizâde Abdülâziz Efendi, s. 291-292) altı ay gibi kısa bir süre sonra (9 Şâban 1067 / 23 Mayıs 1657) şeyhülislâmlıktan alınmasının ardından köklü islahata girişen Vezîriâzam Köprülü Mehmed Paşa'nın icraatına ayak uydurmasının yattığı anlaşılmaktadır. Bunda Köprülü Mehmed Paşa'nın himaye ettiği Bolevî Mustafa Efendi'yi bu göreve getirmek istemesinin de rolü vardır. Azlinden sonra kendisine Filibe kazası arpalık verilip bizzat oraya gitmesi emredilmişti. Galata kadılığına tayin edilerek on gün kadar bu görevde kalan oğlunun da onunla beraber gitmesi ferman olundu (a.g.e., s. 303). Zilhicce 1067'de (Eylül 1657) kendisine Filibe kazası yerine Yanbolu ile (a.g.e., s. 333) Nevâhî kazaları tahsis edildi. Muharrem 1069'da (Ekim 1658) arpalıkları Gümülcine ve Vize kazalarına çevrildi. Receb 1072'de (Mart 1662) arpalık olarak yeniden Ayıntab kazası verildi. 1073 Cemâziyelevvelinde (Aralık 1662) vefat etti. Süt-lüce'de medfun olup mezarı kaybolmuştur. Mustafa Efendi'nin rakibi olan Kara-

Bâlizâde Mustafa Efendi'nin bir fetvası (*İlmiyye Salnâme-si*, s. 473)

celebizâde Abdülaziz Efendi'nin onun hakkında yazdıkları sonraki tarihçileri de etkilemiş, aradaki bu çekişmeyi göz ardı eden Naîmâ, azil bahsinde ilmiye tarihinin usul ve merasimine riayet etmeyip lâubalimeşrep olması, ulemâda bulunması gereken vakar ve metanetten yoksun olması, görevlerin tevcihinde çok yanlış davranması gibi konuları öne çıkarmıştır (*Târih*, VI, 260-261).

Eserleri. Kendinden emin üslûbu ve sert ifadeleriyle dikkat çeken Bâlizâde meşhur Hanefî fakihlerine yönelttiği tenkitleriyle tanınmakta ve bu açıdan eserleri Hanefî literatürünü anlamak için önemli ipuçları taşımaktadır. **1. Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Miftâh.** Seyyid Şerif el-Cürçânî'nin Sekkâki'ye ait *Miftâhu'l-'ulûm* üzerine yazdığı *el-Mişbâh* adlı şerhin hâşiyesi olup başta Kemalpaşazâde olmak üzere Teftâzânî, İmâdüddin el-Kâşî, Molla Hüsrev gibi *el-Miftâh*'a şerh ve hâşiye yazmış âlimlere yönelik eleştirilerle doludur (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2218; Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 1776). **2. el-Ferâ'id fî halli'l-mesâ'il ve'l-fevâ'id (ve'l-kavâ'id).** Ebû'l-Berekât en-Neseffî'nin *Kenzü'd-dekâ'ik* adlı eserinin şerhi mahiyetinde bir çalışma olup Bâlizâde eserinde İbn Nüceym, Osman b. Ali ez-Zeylaî, Bedreddin el-Aynî, İbn Gânim el-Makdisî gibi *Kenzü'd-dekâ'ik* şârihleriyle Velvâlicî, Kâsânî, Sadrüş-Şerîa, Molla Hüsrev, Kemalpaşazâde, İbnü'l-Hümâm gibi birçok Hanefî fakihini gerek mezhebin temel eserlerinden gerekse Hanefî fıkıh usulünden hareketle eleştirmektedir (Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 515; Ayasofya, nr. 1238, 1239). Çok geniş bir literatürden faydalandığı görülen Bâlizâde eserini önce Sultan İbrâhim'e ithaf etmiş (Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 515, vr. zahriye b), fakat muhtemelen şeyhülislâmîliğe tayininden evvel yaptığı değişiklik kitabının yeni nüshalarında IV. Mehmed'i ithaf makamı olarak kaydetmiştir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1238, vr. 2^a). **3. es-Seyfü'l-meslûl fî şer'îr-Resûl.** Bâlizâde'nin nevâzil türündeki üç eserinden ilkidir (TSMK, Medine, nr. 376). **4. el-Ahkâmü's-şamediyye fî ş-şer'ati'l-Muhammediyye.** Hanefî mezhebinde "müftâ bih" olarak nitelendirilen görüşleri bir araya getirmek amacıyla hazırlanan nevâzil türü bir eserdir (Murad Molla Ktp., nr. 526). **5. Mîzânü'l-'amel (Fetâvâ).** Zengin bir literatürden faydalanarak kaleme alınan bu eser de fıkıh bablarına göre tasnif edilmiş, mukaddimesinde bazı fıkıh usulü konularına ve son bölümünde delillerin teâruzu hakkında ispat

hukukuna dair tartışmalara yer verilmiştir (Süleymaniye Ktp., Yenicami, nr. 675). Gedizli Mehmed Efendi, Bâlizâde'nin fetvalarını yeniden düzenlediği *Mecmû'a-i Fetâvâ-yi Bâlizâde* adlı kitabını muhtemelen Bâlizâde'nin bu üç nevâzil eserinden hareketle hazırlamıştır. **6. Hâşiyetü Bâlizâde 'alâ Hâşiyeti Sa'dî Çelebi.** Ekmeleddin el-Bâbertî'nin *el-Hidâye* üzerine kaleme aldığı *el-'Înâye* adlı şerhe Sâdi Çelebi'nin yazdığı hâşiyenin reddiyesi mahiyetindedir (Murad Molla Ktp., nr. 609). **7. Hâşiye 'alâ Hâşiyeti's-Sa'dî 'ale'l-Beyzâvî.** Bu eserde de hemen her meselede Sâdi Çelebi'nin görüşleri tenkit edilmektedir (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 302). **8. Risâle fî mâ revâhu Ebû Eyyûb el-Ensârî.** Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin rivayet ettiği hadisleri bir araya getirmek amacıyla kaleme alınan eser *Risâletü Bâlizâde fî hâkkı hazreti Hâlid rağiyallâhu 'anh* (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Arabî, nr. 2447) ve *el-Ehâdisü'l-merviyye 'an Hâlid b. Zeyd* (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 801) gibi adlarla kaydedilmiştir. Bâlizâde, erken dönem hadis kaynaklarını kullanmakla beraber onun eserini daha çok İbn Kesîr ve Süyûtî gibi geç dönem müelliflerinin çalışmalarından istifade ederek hazırladığı görülmektedir. **9. Şerhu Kaşideti'l-Münferice** (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3772, vr. 175^b-180^a). Bâlizâde'nin şeyhülislâmîliği sırasında verdiği ve kendi el yazısıyla kaydettiği fetvalarından bir kısmı günümüze ulaşmıştır (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 844, vr. 96^b-108^b). Kütüphaneye kayıtlarında kendisine izâfe edilen *Hâşiye 'alâ Muhtaşarı'l-Me'ânî* (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 471), *Hâşiye 'ale'l-Muhtavvel* ile (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1763) *İlm-i Firâset Risâlesi* (Süleymaniye Ktp., İzmirli İsmail Hakkı, nr. 1926) başka müelliflere aittir.

BİBLİYOGRAFYA :

Bâlizâde, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Miftâh*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2218, vr. 155^a; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1515; Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-ibrâr Zeyli* (haz. Nevzat Kaya), Ankara 2003, s. 117, 145, 180, 291-292, 300, 303, 333; Vecihî Hasan, *Târih* (haz. Ziya Akkaya, doktora tezi, 1957), AÜ DTCF, nr. 9, s. 146; *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâme'si* (haz. Fahri Çetin Derin, doktora tezi, 1993), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 37, 84, 91; Naîmâ, *Târih*, VI, 230, 241, 260-261; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, I, 297-298; *Devhatü'l-meşâyih*, s. 67-68; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 472-474 (fetvalarına iki örnek); *Osmanlı Müellifleri*, I, 258; *İzâhu'l-meknûn*, II, 612; *Hediyyetü'l-'arîfin*, I, 230; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 475-476; Ziriklî, *el-A'âm*, VIII, 136; *Kehhâle*, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XII, 254.

MEHMET İPŞİRLİ – EYYÜP SAİD KAYA

MUSTAFA EFENDİ, Bolevî

(ö. 1086/1675)

Osmanlı şeyhülislâmı.

1000 yılında (1592) doğdu. Bolu tüccarından Ahmed Efendi'nin oğludur. Önce Bolu müftüsü Yûsuf Efendi, daha sonra Uzun Hasan Efendi'den ders aldı. Ardından Şeyhülislâm Zekeriyâzâde Yahyâ Efendi'ye intisap ederek ona mülâzım oldu ve kendisine fetva hizmeti verildi. Bu görevindeyken müderrisliğe geçti ve küçük dereceli medreselerde görev yaptı. Mâzûl oluktan sonra kadılığa geçerek Aydın Akçaşehir kazasına muvakkaten yazıldı. Bu arada Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'nin fetva müsevvidliği hizmetiyle Bağdat seferine katıldı. Seferden gelince müderrisliğe döndü. Zilhicce 1048'de (Nisan 1639) Dâvud Paşa, Rebülevvel 1049'da (Temmuz 1639) Sekban Ali Ağa, Şâban 1052'de (Kasım 1642) Ali Paşa-i Atîk medreselerine müderris oldu. Muharrem 1055'te (Mart 1645) Evkâf-ı Haremeyn müfettişliğine getirildi. Rebülevvel 1055'te (Mayıs 1645) Bursa, Rebülevvel 1056'da (Nisan-Mayıs 1646) Edirne, Receb 1056'da (Ağustos 1646) İstanbul kadısı oldu, Rebülevvel 1057'de (Nisan 1647) mâzûl olup Şevval 1057'de (Kasım 1647) Balıkesir ile Balya kazaları arpalık olarak verildi.

Mustafa Efendi, Şevval 1063'te (Eylül 1653) Anadolu kazaskerliği pâyesiyile ikinci defa İstanbul kadılığına getirilince arpalıkları geri alındı. Bu görevde iken Rumeli kazaskerliği pâyesi de tevcih edildi. Kadılık görevi 1065 Cemâziyelevveli sonlarına (Nisan 1655) kadar sürdü. Azledilince Şevval 1065'te (Ağustos 1655) Dimetoka ve Dağardı kazaları arpalık verildi. Bu sırada İstanbul'daki isyan hareketi ve âsilerin İpşir Mustafa Paşa ile Şeyhülislâm Ebûsâid Mehmed Efendi'nin idamını talep ettikleri karışıklıklar sırasında diğer üç âlimle birlikte saray tarafından aracı tayin edildi. Mustafa Efendi güzel üslûbu ile ortalığın yatışması için büyük çaba sarfetti (Naîmâ, VI, 96-99). Aynı şekilde Çınar Vak'ası'nda da olayların yatıştırılmasında kendisine görev verildiği ve büyük gayret gösterdiği bilinmektedir (*a.g.e.*, VI, 142-143). Bundan dolayı 21 Ramazan 1066'da (13 Temmuz 1656) Anadolu kazaskeri oldu, ayrıca kendisine Evkaf nâzirliği görevi verildi.

Cemâziyelevvel 1067'de (Şubat-Mart 1657) Rumeli kazaskerliği rütbesini alan ve 3 Şâban'da (17 Mayıs) bilfiil Rumeli kazaskeri olan Mustafa Efendi, *Naimâ*'ya gö-